

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

V₂

-IN HONOREM DOINA BENEA-

Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie

Timișoara, 25 noiembrie 2017

JATEPress Kiadó
Szeged
2017

Editor: Sorin FORȚIU (cu mulțumiri pentru ajutorul punctual acordat lui Andrei STAVILĂ, Cristian OPREAN, Adrian CÎNTAR și Simona REGEP)

Coordonator: Dorel MICLE

DVD-ROM: Adrian CÎNTAR

WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA

Coperta: Alice DUMITRAȘCU

Foto copertă: Tudor VREME-MOSER, <http://ideatm.ro/wordpress/>

Această lucrarea a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

© ArheoVest, Timișoara, 2017

Președinte Lorena SMADU

www.arheovest.com

ISBN 978-963-315-358-1 (Összes/General)

ISBN 978-963-315-360-4 (II. kötet/volumul)

Avertisment: Acest volum digital este o imagine cât se poate de fidelă a celui tipărit.

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate autorilor.

DVD-ROMul conține contribuțiile în varianta color precum și imaginile la rezoluția maximă trimisă de autor.

RUDENIE ȘI RELAȚII SOCIALE ÎN DACIA ROMANĂ. CÂTEVA CONSIDERAȚII EPIGRAFICE

Atalia Onițiu*

* Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Sociologie și Psihologie;
ataliastefanescu@yahoo.com

Abstract. Studies known so far, that focus upon the epigraphic material discovered in Roman Dacia, have analyzed several aspects referring to provincial population, such as: social categories, ethnic groups, woman status and family relationships, onomastic. The main objective of the present approach would be to study the social relationships within the families, according to inscriptions that mention only some members of the family (grandparents, uncles/aunts, children, grandchildren), except for parents. Our starting point are some studies that deal with this matter in other provinces of the Empire, where interesting aspects have been revealed and new hypotheses have been suggested concerning the relationships between the members of the Roman family and the role they played inside the family in the absence of parents (at least epigraphically speaking). Starting from these analyses we will investigate whether Dacia shares these epigraphic realities or there is a certain provincial specificity.

Keywords: kinship, age, grandchild, social status, family.

Studiile care analizează istoria socială a Imperiului Roman, apărute în ultimele două decenii, au evidențiat importanța epitafurilor ca indicatori, deopotrivă ai statutului social al defunctului/comemoratorului, dar și ai importanței culturale pe care o are comemorarea unui defunct¹. În opinia lui Elizabeth MEYER, monumentul funerar îndeplinește o dublă funcție: aceea de a comemora defunctul, prin simpla mențiune a numelui acestuia, eventual a realizărilor remarcabile din timpul vieții, dar și de a confirma îndeplinirea obligațiilor (eventual testamentare) pe care comemoratorul le avea față de cel decedat². Valerie HOPE apreciază că epitafurile oferă o perspectivă, de cele mai multe ori unică, privind modul în care individul s-a reprezentat și a comunicat despre sine în contextul morții, dând drept exemplu imaginile sculptate de pe monumentele funerare ale libertților sau ale militarilor din trupele auxiliare, categorii marginale în opinia autoarei, pentru care monumentul funerar era o oportunitate de a se prezenta posterității într-o manieră idealizată (libertții purtând toga, însemnul cetățeniei, alături de membrii familiei recunoscută de acum și acceptată ca legitimă, iar militarii din trupele auxiliare în ipostaza de eroi)³.

A reconstrui istoria societății romane antice pe baza informațiilor cuprinse în inscripțiile funerare este un demers considerat hazardat, datorită caracterului limitat

---

¹ Hope, 1997, p. 109.

² Meyer, 1990, p. 78.

³ Hope, 1997, p. 109.

al informațiilor transmise de epitafuri, care se concentrează cu precădere pe relația existentă între defunct și comemorator, precum și al selectivității acestora (cu referire la informațiile consemnate sau omise)⁴. Valerie HOPE îndeamnă la prudență în analiza relațiilor familiale romane pe baza inscripțiilor funerare, apreciind că este eronat a considera că absența unui membru al familiei din textul epitafului este echivalent cu inexistența acestuia⁵, tocmai deoarece textul inscripțiilor funerare subliniază relația dintre defunct și comemorator. Aceasta este punctată și de Richard P. SALLER și Brent D. SHAW în studiul lor apărut acum mai bine de două decenii, bazat pe un eșantion impresionant de inscripții funerare (25000 de inscripții din provinciile vestice ale Imperiului Roman: Germania, Pannonia, Noricum, Britania, Spania, Roma, Gallia Narbonensis, Caesarea, Lambaesis). Autorii sunt de părere că actul comemorării are o semnificație, că există o relație socială cu defunctul și că deci comemoratorul nu a fost ales la întâmplare⁶.

Prezentul demers are ca punct de plecare un studiu recent⁷, privitor la bunicile din lumea romană. Pornind de la un altar funerar descoperit în necropola romană de la Isola Sacra, pus de nepoți pentru Claudia Beruta, desemnată ca *avia* (bunică) și *nutrix* (cea care hrănește cu lapte, care alăptează), autorul face și unele referiri la condiția bunicilor din lumea romană. Christian LAES subliniază numărul redus de epitafuri în care sunt menționați bunicii. Preluând informații din surse bibliografice apărute anterior, în 1997 în Italia (fără Roma) erau cunoscute 39 de epitafuri pentru nepoți sau bunici, iar în 2003, în Roma, 30 de epitafuri pentru bunici⁸. Mai bine documentată este situația bunicilor din Egipt, ca urmare a existenței unei bogate resurse de informație. Astfel, se cunosc 34 de cazuri de bunici pe baza papyrilor din *Oxyrhynchos* (dintre care 21 bărbați și 9 femei); datele din recensăminte au evidențiat existența a 19 bunici (femei), o străbunică și două bunici vitrege. La acestea se adaugă alte 22 cazuri de bunici (femei), atestate de alți papyri⁹.

Această situație este expusă și de R. P. Saller și B. D. Shaw, care consemnează în provinciile vestice ale Imperiului Roman doar 0,7% inscripții care menționează bunici paterni și 5% inscripții care amintesc alte rude (incluzând aici bunici, nepoți, unchi, mătuși, veri)¹⁰. Explicația oferită de aceștia pentru această stare de fapt rezidă în speranța de viață redusă și vârsta târzie de căsătorie a bărbaților, care fac ca un număr foarte mic de copii să aibă în viață bunicul patern¹¹. Într-un studiu ulterior¹², Saller a demonstrat că majoritatea taților au murit înaintea nașterii primului nepot¹³. Cei doi autori afirmă că ridicarea unui monument funerar era în primul rând o obligație testamentară a moștenitorilor, apoi era legată de îndatoririle față de familie și nu în ultimul

---

⁴ Hope, 2001, p. 67.

⁵ Hope, 2001, *passim*.

⁶ Saller, Shaw, 1984, p. 124.

⁷ Laes, 2015.

⁸ Laes, 2015, p. 104, n. 3.

⁹ Vuolanto, 2017, p. 374-375.

¹⁰ Saller, Shaw, 1984, p. 136.

¹¹ Saller, Shaw, 1984, p. 136.

¹² Saller, 1987, *non vidi*.

¹³ apud Hope, 2001, p. 72.

rând de afecțiune¹⁴. Studiind relațiile exprimate de textul epitafurilor, ei acreditează ideea, contestată ulterior de o parte a specialiștilor, că deși romanii nu au un termen care să definească familia nucleară, majoritatea inscripțiilor funerare exprimă această realitate (se concentrează în jurul cuplului conjugal, eventual al triadei mama-tata-copilul), iar slaba prezență a altor rude este tocmai în măsură să susțină această idee¹⁵. Pentru a justifica numărul foarte redus de epitafuri care aparțin altor rude, R. P. Saller și B. D. Shaw susțin de asemenea că atunci când părinții nu puteau ei duce la bun sfârșit sarcina de a comemora copiii defuncți nu apelau la rude, ci la prieteni sau sclavi/liberți¹⁶. O altă opinie¹⁷, susținută și de Ch. Laes, este aceea că bunicii apar ca și comemoratori doar atunci când copiii nu mai au părinți¹⁸. Ideea apare și în studiul lui Ville VUOLANTO privind bunicii din Egipt. Autorul este de părere că bunicii apar menționați ca și comemoratori doar în situații neobișnuite, când nici o altă rudă nu mai este disponibilă¹⁹.

Pornind de la toate aceste considerații, ne-am propus să investigăm cum se prezintă situația în Dacia romană. În studiul său privind practicile comemorative ale clasei de mijloc din Dacia romană, Rada VARGA reiterează ideea că majoritatea epitafurilor vizează relațiile conjugale²⁰. Dintr-un total de 124 de inscripții luate în discuție de autoare, 1% menționează o mătușă, 2% nepoți de unchi și 1% nepoți de bunici²¹. Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA consemnează la rândul său un unchi²² și o mătușă²³, precum și 15 familii cu trei generații (dintr-un total de 465 de familii)²⁴.

Pentru a identifica bunicii din inscripțiile Daciei romane am pornit, metodologic vorbind, de la epitafurile care menționează nepoți (un total de 13 inscripții publicate în corpus-urile de inscripții), ca urmare a faptului că nici un personaj din Dacia nu are declarată calitatea de bunic (*avis*, *avia*). Dacă în ceea ce privește epitafurile familiale situația este clară, în sensul că ne dăm seama de relațiile existente între personaje²⁵, cu totul alta este situația epitafurilor care cuprind doar defunctul și comemoratorul.

Prima inscripție la care ne vom referi provine de la *Sucidava*²⁶. Textul a fost inscripționat pe o stelă funerară din calcar, din care se mai păstrează doar un fragment, mai exact câmpul inscripției. Dedicantul epitafului este Caius Crispinus Firmus Aspendo, din tribul Claudia, veteran din legiunea I Italica. El pune monumentul funerar soției sale, Aurelia Severa (26 ani) și nepoților Aurelius și Primilla. Inscripția atrage atenția în primul rând prin accentul pus nu pe defuncți, ci pe persoana comemoratorului, insistându-se asupra numelui complet, cu menționarea filiației, a tribului și

---

¹⁴ Saller, Shaw, 1984, passim.

¹⁵ Saller, Shaw, 1984, p. 124.

¹⁶ Saller, Shaw, 1984, p. 136.

¹⁷ Rawson, 2003 (*non vidi*).

¹⁸ Laes, 2015, p. 104.

¹⁹ Vuolanto, 2017, p. 399.

²⁰ Varga, 2012, p. 200.

²¹ Varga, 2012, p. 201.

²² IDR, III/2, 421.

²³ IDR, III/2, 392.

²⁴ Mihailescu-Bîrliba, 2003, p. 63-85.

²⁵ IDR, II, 62, 135; IDR, III/1, 118; IDR, III/3, 35, 363.

²⁶ IDR, II, 204.

statutului social. Deși dedicantul nu își declină și calitatea de moștenitor al soției sale defuncte, mesajul epitafului este astfel structurat încât să accentueze îndeplinirea obligației de comemorare. Un al doilea element aparte al inscripției îl constituie adăugarea în textul epitafului a celor doi nepoți. Pe baza indiciilor oferite de onomastică cel mai probabil este vorba despre nepoții soției. Faptul că textul nu cuprinde alte informații referitoare la aceștia, nici măcar vârsta, de obicei consemnată în epitafurile pentru copii, oferă un argument suplimentar în favoarea ipotezei noastre de epitaf “din datorie”. Că trebuie să excludem această inscripție din categoria inscripțiilor dedicate bunicilor își află justificarea în vârsta fragedă de deces a Aureliei Severa, care nu avea cum să fi fost bunică la vârsta de 26 de ani. Vârsta medie de căsătorie a fetelor în Dacia este estimată undeva în jurul a 17–18 ani, cea mai tânără mamă consemnată epigrafic²⁷ a avut în momentul morții 17 ani, iar fiica sa 1,4 ani, prin urmare a dat naștere acesteia la 15,8 ani²⁸. Se estimează de asemenea că la nivelul Imperiului Roman vârsta medie la care o femeie putea deveni bunică era undeva în jurul a 40 de ani²⁹. În Egipt, spre exemplu, studierea datelor din recesăminte a evidențiat că cea mai tânără bunică avea 42 de ani, iar cel mai tânăr bunic 54³⁰.

O a doua inscripție provine de la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*³¹: Aelia Venusta face o lespede funerară din marmură pentru nepoata sa, Aurelia Hygia Iunior, decedată la 7 ani și 6 luni. După cum se precizează și în corpus-ul de inscripții, Aelia Venusta este mătușa Aureliei Hygia Iunior, idee îmbrățișată și de L. Mihailescu-Bîrliba³². R. Varga în schimb o consideră bunică, fără a își argumenta punctul de vedere³³. Numele celor două personaje feminine sugerează nu doar o diferență de generații, dar și de apartenență genealogică, prin urmare este mult mai probabil, și în opinia noastră, ca Aelia Venusta să fie mătușa Aureliei Hygia Iunior.

Un altar funerar a fost ridicat de M. Attius Primitivos la *Alburnus Maior* în memoria nepotului său, M. Attius Saturninus (10 ani)³⁴. L. Mihailescu-Bîrliba³⁵ consideră, fără argumente suplimentare, că este vorba despre o relație bunic-nepot. Argumentul onomastic, singurul care poate fi invocat, nu este irefutabil în acest caz și suntem de părere că ideea unei relații unchi-nepot nu ar trebui exclusă în totalitate. Textul epitafului este unul foarte simplu, cuprinzând doar numele defunctului și calitatea sa de nepot și numele comemoratorului, fără alte mențiuni, fără vreun epitet. Elisabeth MEYER afirmă³⁶ că principala rațiune care stătea la baza epitafurilor ridicate pentru copii era afecțiunea. Inscripția de față nu ne dezvăluie o atare situație, ci mai degrabă îndeplinirea unei îndatoriri de comemorare.

Din aceeași localitate mai provine o lespede funerară pusă pentru Plaetoria

---

²⁷ CIL, III, 866.

²⁸ Mihailescu-Bîrliba, 2003, p. 63.

²⁹ Laes, 2015, p. 105.

³⁰ Vuolanto, 2017, p. 377.

³¹ IDR, III/2, 392.

³² Mihailescu-Bîrliba, 2003, p. 68.

³³ Varga, 2012, p. 203.

³⁴ IDR, III/3, 414.

³⁵ Mihailescu-Bîrliba, 2003, p. 73.

³⁶ Meyer, 1990, passim.

Maxima (3 ani) de către Lavius Verzonis³⁷. Comentariul din corpus-ul de inscripții clarifică raportul dintre cei doi, și anume unchi, probabil frate al tatălui și nepoată. Comparativ cu epitaful anterior, ca mesaj, acesta din urmă are în plus sintagma *benemerenti posuit*, care sugerează și o umbră de afecțiune dincolo de îndeplinirea de către comemorator a datoriei sale față de fratele absent sau poate decedat, respectiv față de nepoata sa.

Pe un fragment de monument funerar provenind de la *Apulum* se păstrează numele Marcianus (și?) Avitianus (5 ani). Dedicanta, Restuta, a pus epitaful nepoților, deci trebuie să presupunem că textul mai consemna și alte nume, cu atât mai mult cu cât piesa a fost reutilizată ca bloc de construcție, iar textul prezintă o serie de lacune în partea stângă³⁸. Ioan PISO o consideră bunică de gemeni. Ideea că este vorba despre o bunică apare și la R. Varga³⁹, dar și la L. Mihailescu-Bîrliba⁴⁰. Din păcate lacunari-tatea textului nu ne permite alte observații.

Demersul nostru nu ar fi complet fără inscripția, tot de la *Apulum*, a lui Gaius Bellicius Quintianus pentru Iulia Serena, *amita piissima*, decedată la vârsta de 81 de ani⁴¹. Comemoratorul mai este cunoscut la *Apulum*, numele său fiind consemnat de data aceasta ca defunct pe un monument fragmentar⁴² descoperit în același loc cu precedentul, și care, prin urmare, puteau avea legătură cu un mausoleu familial. Epitaful Iuliei Serena transmite posterității un mesaj privind afecțiunea dintre mătușă și nepot, privind legătura aparte care exista între cei doi, dar mai ales cuprinde apelativul *amita*, unic în Dacia, cel puțin pentru inscripțiile pe care le cunoaștem, publicate în corpus-urile IDR.

Pentru a încerca să înțelegem această stare de fapt descrisă de inscripțiile funerare din Dacia romană, am decis să vedem cum se prezintă ea și la sudul Dunării, în provincia Moesia Superior. Am utilizat aceeași metodă, și anume am căutat acele inscripții în care sunt menționate cuvintele *nepos*, *neptia*, *avis/avia*, *amita*, *avunculus*. Tre-când în revistă aproximativ 1500 de inscripții, am identificat 10 inscripții care se încadrează criteriilor stabilite de noi. Lăsând la o parte din nou inscripțiile familiale cu trei generații, unde raporturile dintre membrii sunt clar delimitate, rămân 5 inscripții asupra cărora ne vom apleca în cele ce urmează.

Din apropiere de Scupi provine o stelă funerară⁴³ pusă de Valeria Valentina și Tib. Claudius Hermes, desemnat cu apelativul *maritus*, și mențiunea *se vivo*, pentru nepotul lor, Flavius Turbo, militar în *Cohors singularium*. Vârsta defunctului nu este specificată, dar textul mai cuprinde sintagmele *benemerenti posuit* și *hic situs est*. Deși textul transmite unele informații, nu clarifică cu certitudine raportul dintre defunct, decedat în timpul serviciului militar și comemoratorii săi. Nici onomastica personajelor nu oferă argumente suplimentare în acest sens.

Aceeași situație se regăsește și în cazul stelei⁴⁴ pusă de Quintus Sollius Surus

---

³⁷ IDR, III/3, 421.

³⁸ IDR, III/5, 553.

³⁹ Varga, 2012, p. 203.

⁴⁰ Mihailescu-Bîrliba, 2003, p. 82.

⁴¹ IDR, III/5, 546.

⁴² IDR, III/5, 508.

⁴³ IMS, 6, 058.

⁴⁴ IMS, 6, 145.

nepotului său, Quintus Sollius Primus, având 23 de ani în momentul decesului (vârstă care ne-ar îndreptăți să îl considerăm unchi, mai degrabă decât bunic). Dacă în cazul stelei anterioare, și al altora din Dacia, analizate mai sus, accentul era pus pe persoana dedicantului, aici în prim plan este defunctul, iar textul inscripției este completat în acest sens de o imagine, din păcate fragmentară, a unui bărbat reprezentat în picioare, purtând tunica și pantalonii, sprijinindu-se cu dreapta într-un *pedum*, iar pe umeri purtând un animal (posibil miel).

O inscripție aparte a fost pusă de nepot (P. Ael. Turellius) pentru defunctul Valens al lui Turellius, decedat la 80 de ani, în calitate de moștenitor al acestuia⁴⁵. Vârsta avansată a defunctului sugerează calitatea sa de bunic, chiar dacă inscripția nu menționează acest fapt în mod explicit. Această inscripție este extrem de interesantă din alt punct de vedere, care însă nu face obiectul prezentului studiu, și anume acela al mobilității sociale în rândul libertilor (Valens Turelli a fost libert conform numelui său, nepotul său cetățean cu *tria nomina*, și ce este și mai important, libertul are drept de a desemna moștenitori).

O inscripție mai aparte, datată în epoca romană târzie (anul 270 dHr pe baza datei consulare), provine de la *Viminacium*⁴⁶. Deși extrem de lacunar, textul păstrează câteva nume ale unor defuncți: Aurelius Marcia(n)us, sator al legatului legiunii VII Claudia, care a servit 26 ani în armata romană, Cutius (a servit probabil) 13 ani și Aprilis 12. Inscripția a fost pusă de Aurelia Cutia soțului, fiului și nepotului, precum și de Helvius Octavianus, nepot, în calitate de moștenitor al unchiului său (*avunculo*) și al tovarășilor săi de arme.

Am lăsat pentru final o inscripție deosebită pentru subiectul tratat de noi, al cărei text îl redăm integral⁴⁷: P(ublius) Aelius P(ubli) / fil(ius) Posido/nianus v/ix(it) an(nos) XVI / men(ses) VIII / dies VIII / h(ic) s(itus) e(st) / Antonia / Saturnina / avia memor / brevis pieta/tis f(aciendum) c(uravit) ὄν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν οὗτος ἀποθνήσκει νέος. Antonia Saturnina, prima bunică atestată epigrafic (prin apelativul *avia*) s-a îngrijit de realizarea stelei funerare a nepotului său. Ne aflăm în fața unei situații ideale am putea spune – accentul este pus pe persoana defunctului, în legătură cu care comemoratoarea a avut grijă să menționeze numele complet, filiația, vârsta exactă. Deși lipsesc epitetele care sugerează afecțiunea dintre personaje, aceasta este sugerată, dincolo de sentimentul datoriei împlinite, de sintagma *memor brevis pietatis*, ca și de expresia în limba greacă cu care se termină epitaful (probabil ca urmare a sorgintei grecești a personajelor, fapt sugerat și de numele Posidonianus al tatălui defunctului): “ὄν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν οὗτος ἀποθνήσκει νέος” (în limba latină *quem dii diligunt, adulesces moritur* - “cel iubit de zei moare tânăr”). Textul este completat și de imaginea defunctului, reprezentat în ipostaza Cavalerului trac aflat la vânatoare. Stela funerară este deosebit de generoasă astfel, deopotrivă ca reprezentare grafică, dar și ca informație epigrafică, și constituie o raritate în contextul monumentelor discutate anterior, extrem de lacunare.

Chiar dacă din punct de vedere numeric provincia Moesia Superior este relativ comparabilă cu provincia nord dunăreană, ca și conținut al epitafurilor funerare este

⁴⁵ <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD033647> (accesat 30.09.2017).

⁴⁶ IMS, 2, 115.

⁴⁷ IMS, 6, 081.

de departe mult mai generoasă. Rămân însă și aici aceleași semne de întrebare privitoare la raporturile existente în cadrul familiei romane între nepoți și unchi/bunici, la rolul jucat de aceștia din urmă în viața nepoților lor, la semnificația absenței părinților din epitafurile propriilor copii. Dacă a fi bunic în lumea romană era un eveniment marcant, rămâne întrebarea de ce bunicii nu au lăsat posterității o declarație publică a prezenței lor, a rolului jucat în viața nepoților și în propriile familii.

* * *

A încerca să analizezi problematica relațiilor de rudenie, altele decât cele dintre părinți și copii în provincia Dacia este, cel puțin în acest moment, un demers incomplet, ca urmare a caracterului lacunar al informațiilor oferite de epitafuri. După cum am putut vedea, dacă în cazul unchilor sau mătușilor putem documenta cu certitudine anumite prezențe, bunicii, exceptând familiile cu trei generații, nu sunt atestați cu siguranță. Dacă într-adevăr personajele amintite anterior au fost bunici, surprinde simplitatea textului, austeritatea mesajului care pune accent strict pe îndeplinirea obligațiilor de comemorare a defunctului, absența epitetelor atât de prezente de exemplu în inscripțiile puse de părinți copiilor lor⁴⁸. De asemenea, rămâne întrebarea de ce comematorii nu au integrat mai multe detalii despre propria persoană, cu atât mai mult cu cât prezența lor în spațiul social al familiei romane este insolită și constituie un eveniment remarcabil în sine care merita consemnat epigrafic. Dacă copiii defuncți din inscripțiile anterioare sunt orfani de părinți, iar unchiul/mătușa sau bunicii au devenit tutorii lor sau părinții acestora au încredințat sarcina comemorării altor rude este o altă întrebare la care nu putem oferi răspuns în acest moment.

---

⁴⁸ Vezi Crînguș, Ștefănescu, 2008.

BIBLIOGRAFIE

- Crînguș,
Ștefănescu,
2008 Mariana CRÎNGUȘ, Atalia ȘTEFĂNESCU, *Relația părinte-copil în Dacia romană*, În: *Apulum*, 43, 1, 2006, pp. 283-290.
- Hope, 1997 Valerie HOPE, *Constructing roman identity: funerary monuments and social structure in the Roman world*, În: *Mortality*, Vol. 2, No. 2, 1997, pp. 103-122.
- Hope, 2001 Valerie M. HOPE, *Constructing Identity: The Roman Funerary Monuments of Aquileia, Mainz and Nimes*, BAR International Series, 960, Hedges, 2001, 232 pg., ISBN 1841711802.
- Laes, 2015 Christian LAES, *Grandmothers in Roman Antiquity. A Note on Avia Nutrix (AE 2007, 298)*, În: *Melita Classica*, Journal of the Malta Classics Association, 2, 2015, pp. 99-113.
- Martin, 1996 Dale B. MARTIN, *The construction of the ancient family: methodological considerations*, În: *The Journal of Roman Studies*, 86, 1996, pp. 40-60.
- Meyer, 1990 Elisabeth MEYER, *Explaining the Epigraphic Habit in the Roman Empire: The Evidence of Epitaphs*, În: *The Journal of Roman Studies*, 80, 1990, pp. 74-96.
- Mihailescu-
Bîrliba, 2003 Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA, *Individu et société en Dacie Romaine. Etudes de démographie historique*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2003, 166 pg., ISSN 1613-5628, ISBN 3-447-05038-1.
- Pop-Chendea,
2012 Raluca POP-CHENDEA, *Formularul inscripțiilor din Dacia romană*, Teză de doctorat, Universitatea Babeș-Bolyai, 2012 (ms).
- Rawson, 2003 Beryl RAWSON, *Children and Childhood in Roman Italy*, Oxford University Press, 2003, 434 pg., ISBN 0-19-924034-5.
- Saller, Shaw,
1984 Richard P. SALLER, Brent D. SHAW, *Tombstones and Roman Family Relations in the Principate: Civilians, Soldiers and Slaves*, În: *The Journal of Roman Studies*, 74, 1984, pp. 124-156.
- Varga, 2012 Rada VARGA, *Particular commemoration habits of the middle class from Roman Dacia*, În: *Studia Antiqua et Archaeologica*, XVIII, 2012, pp. 195-211.
- Vuolanto, 2017 Ville VUOLANTO, *Grandmothers in Roman Egypt*, În: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 57, 2017, pp. 372-402.